

ВПЛИВ УЧАСТІ У ВИШЕГРАДСЬКІЙ ГРУПІ НА ЄВРОПЕЙСКУ ІНТЕГРАЦІЮ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проаналізовано євроінтеграційні процеси в рамках Вишеградської групи та їх вплив на європейську інтеграцію Чеської Республіки. Визначено основні напрями співпраці держав Вишеграду на шляху до Європейського Союзу та НАТО. Зроблено висновки щодо можливості застосування досвіду країн Вишеградської групи в Україні.

Ключові слова: Чеська Республіка, Вишеградська група, європейська інтеграція, регіональне об'єднання.

Проанализированы евроинтеграционные процессы в рамках Вишеградской группы и их влияние на европейскую интеграцию Чешской Республики. Определены основные направления сотрудничества государств Вишеграда на пути к Европейскому Союзу и НАТО. Сделаны выводы о возможности использования опыта стран Вишеградской группы в Украине.

Ключевые слова: Чешская Республика, Вишеградская группа, европейская интеграция, региональное объединение.

The author analyzes the European integration processes within the Visegrad Group and their impact on European integration of the Czech Republic. The main directions of cooperation of Visegrad on the way to the European Union and NATO. Conclusions regarding the possibility of bringing the experience of the Visegrad Group in Ukraine.

Key words: Czech Republic, Visegrad Group, the European integration, regional integration.

Розвиток інтеграційних процесів у Європі відбувається двома шляхами. З одного боку, Європейський Союз все більшою мірою набирає ознак єдиної Європи, з іншого – така інтеграція не заперечує створення регіональних об'єднань всередині ЄС. Прикладом таких об'єднань є, наприклад, Бенілюкс – політичний та економічний союз Бельгії, Нідерландів та Люксембургу, або Північна рада – організація, що координує співробітництво між країнами Північної Європи (Швецією, Данією, Норвегією, Ісландією і Фінляндією). Цікаво, що подібні об'єднання, як правило, створюються державами, пов'язаними історичними зв'язками. Одним із прикладів таких об'єднань є Вишеградська група (Вишеградська четвірка), що складається з чотирьох держав – Республіки Польщі, Чеської Республіки, Словацької Республіки та Угорської Республіки, що нині є членами ЄС.

Актуальність для України дослідження європейської інтеграції держав Вишеградської групи (далі – Вишеграду) не викликає сумнівів з таких причин. По-перше, всі держави Вишеграду є близькими сусідами нашої держави і пов'язані з нею спільною історією: так, українські землі перебували в складі й Польщі, й Угорщини, і Чехословаччини. І попри неоднозначність такого історичного досвіду не можна заперечувати міцних етнонаціональних та культурних зв'язків українців з чехами, угорцями і словаками. По-друге, країни Вишеграду є традиційними партнерами України у економічній, політичній та військовій сферах. І нарешті, інтеграція країн Вишеграду до ЄС є чи не найбільш успішною з числа інших постсоціалістичних країн, отже, осмислення та використання їх євроінтеграційного досвіду матиме велике значення для нашої держави.

Методологічною основою статті є праці українських і російських дослідників Вишеградського об'єднання – В. І. Андрейко, Н. І. Бухаріна, Т. Ф. Герасимчук,

В. І. Дем'янця, Д. О. Мороза, Л. М. Шишеліної. Також важливого значення набуває вивчення офіційних документів об'єднання (отриманих переважно з офіційних інтернет-джерел), а також статистичних, публіцистичних та інших даних.

Вишеградська четвірка виникла не на порожньому місці. Історично Чехія, Словаччина, Польща та Угорщина мали міцні економічні, політичні та культурні зв'язки між собою. У Середні віки ці держави часто об'єднувались під владою одного монарха. Так, чеський король Вацлав II (1271–1305) зумів протягом свого життя здобути також польську і угорську корони, а Владислав II Ягеллон (1456–1516) був королем Чехії, Угорщини та Хорватії¹. У більш пізні часи держави регіону стали об'єктом зазіхань. І хоча далеко не завжди ці зв'язки мали позитивний добросусідський характер (досить згадати лише дії Польщі та Угорщини після Мюнхенської угоди 1938 р.), все ж варто зазначити, що у посткомуністичний період (з початку 90-х років XX ст.) ці чотири країни Центрально-Східної Європи досягли визначних успіхів у розвитку добросусідських взаємин і спільній інтеграції до ЄС.

Євроінтеграційні зрушення у регіоні Центрально-Східної Європи (далі – ЦСЄ) розпочалися з розпадом комуністичного блоку. Тодішні лідери держав ЦСЄ усвідомили важливість координації зусиль і співробітництва у сфері європейської інтеграції. 15 лютого 1991 р. в угорському місті Вишеград чехословацький президент Вацлав Гавел, польський – Лех Валенса та угорський прем'єр-міністр Йозеф Антал підписали документ, відомий в історії як «Декларація про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Республіки Польща та Угорської Республіки на шляху європейської інтеграції»².

У декларації основними цілями зазначались:

- повне відновлення державної незалежності, демократії та свободи;
- ліквідація всіх існуючих соціальних, економічних і духовних аспектів тоталітарної системи;
- будівництво парламентської демократії, сучасної держави закону, повага прав і свобод людини;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна участь у європейській політичній і економічній системі, а також системах безпеки та законодавства³.

Отже, основною метою участі Чехословаччини (з 1993 р. – Чеської і Словацької республік) у Вишеградській групі було включення спільно з державами-сусідами до євроінтеграційних процесів. Тобто популярне на початку 90-х років у Чехії (як і в інших державах Вишеграду) гасло «повернення до Європи» не заперечувало розвитку співробітництва всередині ЦСЄ.

«Уламок» комуністичного світу, що оформився у Вишеграді, становив значну частину соціалістичної економічної, політичної і військової системи. Країни Вишеграду займають площу від Дунаю до балтійського узбережжя та від Карпат до Судет. Чотири країни Вишеграду за станом економічного розвитку були лідерами в ЦСЄ, поступаючись, мабуть, лише НДР. Водночас слід зауважити і суттєве економічне відставання цих країн не лише від лідерів ЄС (Франція, ФРН, Велика Британія), а й від європейських «середняків» (Португалія, Ірландія, Греція тощо).

Так, навіть у 2008 р. – через чотири роки після вступу країн Вишеграду до ЄС – їх ВВП на душу населення складав: у Чеській Республіці – 80,4 % від середнього по 27 країнах ЄС; в Угорщині – 62,9 %; у Польщі – 57,5 %; у Словаччині – 71,8 % (середній рівень для Єврозони – 108,9 %). Аналогічні показники для

продуктивності праці у Чехії складала 72,4 % від середнього по ЄС; Угорщині – 69,5 %; Польщі – 62,8 %; Словаччині – 78,9 % (Єврозона – 109,7 %). Водночас дві держави Вишеграду характеризуються нижчим, ніж в середньому по ЄС (9,0 відсотків) рівнем безробіття – в Чехії він складає 6,4 %, у Польщі – 8,2 %. Аналогічні показники для Угорщини і Словаччини складають 10,3 та 12 %⁴. Цікавою є статистика щодо безробіття серед молоді. Так, на початку 2012 р. число безробітних серед осіб молодше 25 років у ЄС складає більше 5,5 млн чоловік. В Іспанії дана категорія складає 50%, у Греції – 48%, а в Чехії – 19,8 % (20-е місце в ЄС). Для порівняння – в країнах ЄС найменший показник безробіття серед молоді в Нідерландах (9%), Австрії (8,9%) та Німеччині (7,8%)⁵. Отже, принаймні у сфері зайнятості населення Чеська Республіка досягла значних, навіть порівняно з іншими державами ЄС, показників.

Отже, можна визначити, що навіть через роки після вступу до ЄС країни Вишеграду відстають від середньоєвропейських показників. Водночас, враховуючи різноманітність економічного розвитку держав ЄС, доводиться констатувати поступове наближення показників ЦЄ до середньоєвропейських показників. Більше того, держави Вишеграду практично наблизились у соціально-економічному сенсі до показників деяких «старих» держав, особливо Південної Європи, що перебувають наразі в умовах стійкої фінансової кризи.

Проте на початку 90-х років центральноєвропейські економіки, в тому числі й економіка Чехословаччини (з 1993 р. – Чехії), пережили досить важкі кризові явища в економіці. Це пов'язане як з проведенням економічних реформ, так і з втратою традиційних ринків збуту, насамперед ринку Радянського Союзу, куди натомість прийшли дешеві товари з країни Азіатсько-тихоокеанського регіону.

Саме тому співпраця у рамках Вишеградської групи поступово почала обертатись на економічну площину. Друга зустріч прем'єр-міністрів та міністрів іноземних справ країн Вишеградської групи 6 жовтня 1991 р. в Кракові вже була наповнена конкретними рішеннями, зокрема визначено пріоритетні напрями співпраці – економіка, транспорт, захист довкілля та наукове співробітництво. А 20 грудня 1992 р. там само, в Кракові, було підписано Центральноєвропейську угоду про вільну торгівлю⁶.

В. І. Дем'янець слушно зазначає, що концептуальні засади інтеграції держав ЦЄ до НАТО, незважаючи на офіційний політичний спротив Росії та ускладнення, пов'язані з агресією НАТО в Югославії, мали успіх тому, що вони стали чинником національної консолідації суспільств країн Вишеградської групи, спиралися на вагомий підтримку Заходу, його прагнення розширити географічні межі демократії на континенті⁷.

Водночас на початку свого існування Вишеград був позбавлений певних організаційно-управлінських структур, що забезпечували б реальне втілення рішень вищого керівництва держав-учасниць об'єднання. Проте дане об'єднання довгий час нагадувало скоріше координаційну раду в сфері європейської інтеграції, аніж серйозний міждержавний союз.

Д. О. Мороз зазначає, що впродовж 1991–2004 років слід виділити два принципово відмінні етапи розвитку вишеградського співробітництва. Перший – становлення і розвитку основ системи співробітництва країн-членів Вишеградської групи з ініціативи глав держав (1991–1997 роки). Його умовно можна ще іменувати «президентським».

Другий етап розвитку вишеградського співробітництва – консолідаційний (1998–2004 рр.). Суттю співробітництва вишеградських країн у ці роки було

вирішення основного і спільного національно-державного інтересу членів регіонального об'єднання на міжнародній арені – солідарне забезпечення вступу Польщі, Словаччини, Угорщини і Чехії до НАТО і ЄС. Це був якісно вищий рівень регіонального інтеграційного співробітництва на основі взаємодії максимально широкого кола державних структур і представників громадського сектору Вишеградської четвірки. Координуюча роль у системі багатосторонньої співпраці з другої половини 1990-х років поступово переходить на центральні органи виконавчої влади країн-членів Вишеграду. Водночас склалися стійкі канали, механізми і структури вишеградської співпраці, які сприяли поглибленню консолідації країн цього регіонального міжнародного об'єднання. Усе це створило більш сприятливі передумови для координованого поступу Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії на шляху прискореного вступу до ЄС і НАТО⁸.

Т. Ф. Герасимук виділяє такі етапи розвитку відносин країн ЦЄ з ЄС. Підготовчий етап розпочався з установами дипломатичних відносин ЄС з країнами ЦЄ у серпні – вересні 1988 р. до підписання Європейських угод. Перший етап настав з підписанням Європейських угод у грудні 1991 р. до прийняття основних критеріїв членства на саміті у Копенгагені в червні 1993 р.; другий етап – з червня 1993 р. до грудня 1997 р. З прийняттям «копенгагенських критеріїв» європейські інтеграційні процеси наповнилися новим змістом. На даному етапі країни ЦЄ отримали статус асоційованих членів і подали офіційні заявки на вступ до ЄС. Третій етап – від Люксембурзького саміту в грудні 1997 р. до Гельсінського саміту в грудні 1999 р. У 1997 р. затверджено «Порядок денний – 2000» – фактичну програму розширення ЄС, яка впроваджувала стратегію «вступу хвилями». Четвертий етап – від Гельсінського саміту 1999 р. до Копенгагенського саміту в грудні 2002 р. Надано нового імпульсу процесу розширення. На зміну стратегії вступу «хвилями» прийшла стратегія «рівних можливостей», або принцип «реґати»: переговори про вступ розпочалися фактично з усіма 12 країнами-кандидатами. П'ятий етап – від Копенгагенського саміту 2002 р. до 1 травня 2004 р. Рішення Копенгагенського саміту формально завершили переговорний процес і відносини перейшли у якісно новий формат; з 1 травня 2004 р. для країн ЦЄ настав новий етап, пов'язаний з повноправним членством у ЄС⁹.

Проте у 1999 р., після вступу трьох членів Вишеграду (Чехії, Польщі та Угорщини) до НАТО, перед державами-членами постала перша серйозна проблема, пов'язана з суттєвим відставанням Словаччини від інших членів об'єднання у євроінтеграційних процесах. Така ситуація склалась насамперед через певну одіозність та проросійську політику правлячого у 1994–1998 роках уряду Володимира Мечьяра¹⁰. Проте після зміни цього уряду спільними зусиллями Словаччини та інших держав Вишеградської групи вдалось суттєво прискорити євроінтеграційні процеси – у 2004 р. усі країни – члени четвірки вступили до ЄС.

Після вступу до Європейського Союзу Вишеградська четвірка залишилась регіональним об'єднанням у межах ЄС. Водночас слід констатувати, що країнам Центральної Європи не вдалось оминати кризових явищ, викликаних складним історичним минулим. Це, зокрема, стосується словацько-угорської суперечки, що сталась восени 2006 р. і була викликана розбіжностями у позиції щодо забезпечення прав угорської меншини в Словаччині. Саме тому, на думку В. І. Андрейко, саміт глав урядів Вишеградської четвірки, що стався 10 жовтня 2006 р., стався у найбільш несприятливий момент, а від Словаччини, що на цьому саміті прийняла річне головування в об'єднанні, значною мірою залежить реанімація Вишеграду¹¹.

Незважаючи на такі проблеми, 15 лютого 2011 р., на 20-ту річницю об'єднан-

ня, прем'єр-міністри країн Вишеграду підписали Братиславську Декларацію, в якій зазначали, зокрема, що Вишеградська група є визнаним символом успішних політичних та економічних перетворень у багатьох галузях, а також моделлю для регіонального співробітництва. Вишеградська група (четвірка) стала конструктивним, відповідальним і шанованим партнером у Європі в реалізації ключових пріоритетів ЄС та програми, а також внесли свій вклад і робитимуть свій внесок у процеси політичної та економічної інтеграції в Європі, в тому числі ЄС і розширення НАТО, з метою сприяння процвітанню, безпеці й стабільності на континенті¹².

Для євроінтеграційних прагнень України важливого значення набуває співпраця з оновленим уже «повністю» Вишеградом, а також залучення його євроінтеграційного досвіду. Дійсно, саме успішний євроінтеграційний досвід країн Вишеграду, як про це стверджують більшість дослідників, може бути корисним для України. І хоча через певні умови (спільна історія, схожість за територією та населенням) більш актуальним для України є польський досвід, доводиться визнати все ж і високий інтерес до досвіду Чеської Республіки.

Проте слід зауважити, що всі Вишеградські країни і насамперед Чеська Республіка здійснювали свої євроінтеграційні кроки за умови перебування при владі сил, що не піддавали сумнівам європейський вибір, а також всебічної народної підтримки такого вибору, підтвердженням чого є вищезазначений словацький досвід середини 90-х років.

1. *История Чехии* / В.И. Пичета, Б.М. Руколь, А.К. Целовальникова и др.; Под. ред. В.И. Пичеты – М.: Государственное издательство политической литературы, 1947 – С. 49, 92. 2. *History of the Visegrad group* // Visegrad group 1991-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/about/history>. 3. *Visegrad Declaration 1991* (unofficial translation) // Visegrad group 1991-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412>. 4. *Social and economic statistics from Visegrad countries* // Visegrad.info. Portal on policy and development in Visegrad countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegrad.info/statistics.html>. 5. *Обзор экономики Чехии в первой половине марта 2012 г.* // Всё о таможене для участников ВЭД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://customsonline.ru/2359-obzor-ekonomiki-chehii-v-pervoy-pолоvine-marta-2012-g.html>. 6. *Вишеградская Европа: откуда и куда?* Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии / Л. Н. Шишелина, Н. И. Бухарин, А. В. Дрыночкин и др.; Отв. ред. Л. Н. Шишелина – М.: Весь мир, 2010 – С. 125. 7. *Дем'янець В. І.* Інтеграційна політика владних органів країн Вишеградської групи щодо ЄС і НАТО у 1989–1999 рр.: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К.: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАНУ, 2001 – С. 6. 8. *Мороз Д. О.* Формування системи багатостороннього співробітництва країн-членів Вишеградської четвірки: Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К.: НУ Києво-Могилянська академія, 2006 – С. 16. 9. *Герасимчук Т. Ф.* Країни Центральної Європи в політиці Європейської союзу: (1989–2004): Автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К.: Інститут історії НАН України, 2005 – С. 19-20. 10. *Ваш Степан.* Владимир Мечьяр. «Ухожу от вас с Господом Богом» // Зеркало недели. – 1998. – № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/ARCHIVE/vladimir_mechyar_uhozhu_ot_vas_s_gospodom_bogom-13081.html. 11. *Андрейко В. І.* Позиція ЧР і СР щодо кризи «Вишеградської» четвірки // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2012. – № 2 (82) – С. 6–9. 12. *The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the occasion of the 20th anniversary of the Visegrad Group* // Visegrad group 1991-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>.